

СТАНОВИЩЕ

за дисертационен труд за придобиване на ОНС „доктор“ по професионално направление 2.1.

Филология, докторска програма „Български език“

на тема:

ЛИНГВИСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НА БЪЛГАРСКАТА ФИЛОСОФСКА ТЕРМИНОЛОГИЯ

Автор на дисертационния труд: Адриана Христова, филолог-специалист към Секция по терминология и терминография при Институт за български език – БАН

Научен консултант: чл.-кор. проф. д. ф. н. Мария Попова

Изготвил становището: Татяна Атанасова Илиева, доц. д-р в КМНЦ – БАН

Темата на дисертацията на А. Христова се вписва в контекста на активно извършваните напоследък в Секцията по терминология и терминография към ИБЕ под ръководството на чл. кор. проф. дфн Мария Попова изследвания на разни терминологични подсистеми като теоретическо обобщение на практическия опит на сътрудниците в изготвянето на различни терминологични речници, което е важна стъпка за успешното развитие на българското терминознание. Целта на рецензираната тук докторантска работа е да запълни чрез анализа на специалния език на българската философска наука съществена празнина в познанието ни за този дял от пласта терминологична лексика в съвременния ни дискурс.

Целта на изследването – да направи лингвистична характеристика на основните термини от областта на философията с особен акцент върху периода IX – XIV в., и задачите, поставени в дисертацията (вж. с. 8-9), налагат комбинирането в изследването на няколко дисциплини: българско синхронно и диахронно езикознание с тясна специализация в областта на терминологията и терминографията, класическа филология, философия – факт, който сам по себе си предполага необходимостта от сериозна предварителна подготовка на кандидатката. Обединяването на гледните точки на българистиката, палеославистиката и византистиката изисква задълбочени познания не само по съвременен български език, но и по старобългарски и гръцки език. Без тези компетенции заявените цели и задачи на дисертационния труд не биха могли да бъдат реализирани. В приложената автобиография към документацията не са декларирани подобни придобити в жизнения път или в професията умения. В графа **Образование и обучение** също няма отбелязани курсове и специализации по горепосочените дисциплини.

Въпреки приложени изчерпателен списък със заглавия в края на дисертацията, оценката ми върху работата на А. Христова с многобройната изследователска продукция и богатия фонд източници не е висока поради няколко причини:

- Не всички посочени в края заглавия и автори са цитирани от дисертантката в труда. Както може да се види от приложените бележки към изследването, позоваването на литература в текста на дисертацията на много места липсва и е далеч от приетите академични стандарти. Не е извършена също така никаква сигнация на ексцерпираните термини по източник на ексцерпция.

- Недостатъчно е осведомена А. Христова относно достиженията на терминознанието в палеославистиката и старобългаристиката. (вж. библиографията у Илиева. Т. *История на терминологията – състояние и перспективи*. – Български език, 3, 2007, 47-54.

- Изкуствено се раздробяват библиографски единици (има предвид случаите, в които отделно се посочват като самостоятелни библиографски единици изданието на даден философски текст и предметният показалец към него – те следва да се описват заедно).

- Препоръчвам и прецизиране на диференциацията на източниците от научната библиография. Логично е античните и средновековните писатели да бъдат отнесени към източниците, а не към научната библиография.

Незадоволителната ми оценка за методическата издържаност на труда се основава на установените сериозни методологически грешки в използването на приетите от докторантката изследователски прийоми:

- Особено драстични са грешките по отношение употребата на синхронния и диахронния подход:

- смесване на етимологичен и компонентен анализ при изследване на афиксалното терминопроизводство (правилото в лексикологията е, че словообразуването се разглежда на синхронно, а не на диахронно равнище (вж. Христов, Христова 2012: 4; Christov, Christova 2013: 540)

- цитиране на средновековните философски термини чрез техните еквиваленти в съвременните преводи на анализирания паметник, което на практика е подмяна на един исторически етап на езика с друг. Например на едно място в предварителните си публикации говорейки за полисеми в средновековната философска терминология, А. Христова илюстрира явлението с думата *предмет*, при положение, че такава дума просто няма в старобългарския език. (Христова 2017:57).

- Отчитат се много и системни грешки в прилагането на компонентния анализ.

- Изобщо не са използвани възможностите на съпоставителния метод, който в дисертацията е широко приложен както за целите на съпоставката между изследваните от авторката две съчинения от Средновековието (Философските глави в Симеоновия сборник от 1073 г. и славянската версия на Диалектиката на Йоан Дамаскин от XIVв.), така и между славянските преводи и гръцките им оригинали, между отделни представители на ръкописното предание на всеки от двата писмени паметника, между историческата и съвременната философска терминология на български език, в т.ч. и съпоставки между статистическите данни на различните преводи. Неговата неупотреба се явява значителен недостатък на работата на докторантката. Резултатите в рецензията се излагат в просто паратактично изброяване, без да се търси връзка и взаимоотношение между тях.

- Необяснимо защо неотбелязан от А. Христова сред използваните научни похвати, но прилаган в работата ѝ, макар и не съвсем последователно, при анализа на лексико-морфологичното терминопроизводство е методът на изследване на лексиката по лексико-семантични групи, установен в палеославистиката от Р. М. Цейтлин (Цейтлин 1977: 55; 1986: 82). Този метод е залегнал в представянето на морфологичните корелации на суфиксално равнище между гръцки и стб. език в преводите на философския трактат в Симеоновия сборник от 1073 г. и на Ареопагитския корпус от Исая Серски (Христов, Христова 2013: 35-43; Christov, Christova 2013: 541-558). За да бъде спазена академичната етика обаче, следва да се отбележи, че моделът на двуезичен *index a tergo*, описващ чрез прийоми на лексикографията регламентирани в средновековната преводаческа практика морфологични съответствия между езика на оригинала и този на превода, А. Христова и нейният съавтор са заимствали от защитената през 2005 г. дисертация на Т. Илиева на тема „Богословската терминология в Йоан-Екзарховия превод на Небеса“,

издадена през 2013 г. като книга със заглавие „Терминологичната лексика в Йоан-Екзарховия превод на *De fide orthodoxa*“ (Илиева 2013: 393 и сл.).

Относно целите и задачите на дисертацията (с. 8-10) смятам, че те са несъобразени и като обем работа за времето на една докторантска програма, и като тясно специална насоченост на част от предвидените дейности спрямо личните компетентности на изпълнителката. Предвид спецификата на палеославистичната проблематика дори само задачите, набелязани в т. 2., а именно чрез проследяването на началните стъпки във формиране на българската философска терминология в преводната богословска книжнина от периода IX–XIV в. и извеждането на основните структурни видове философски термини да се покаже връзката на съвременната философска терминология със създадената по византийски образец средновековна традиция, превишават обема работа за времето на изпълнение на един малък докторат. Всяко едно от трите отделни съчинения, включени в плана на дисертацията, между които Симеоновият сборник от 1073 г., Шестодневът на Йоан Екзарх и Ареопагитският корпус, сами по себе си са внушителни по обем и самодостатъчни като обекти на отделни монографични трудове върху терминологичната лексика в тях. Камо ли задаването на рамките от пет века (IX–XIV в.), обхващащи литературата през целия период на Първото и Второто Българско царство. А това е само една от 13-те набелязани пред докторантката задачи. Тук, в тази несъобразеност на целите и задачите, смятам, трябва да се търси основната причина за трудностите при изпълнение на дисертацията.

Липсва обосновка защо са взети точно тези средновековни съчинения, а други, като старобългарският или среднобългарският превод на Точното изложение на православната вяра от Йоан Дамаскин, сбирките със слова на Григорий Богослов, преводът на Трактата на Григорий Нисийски за устройството на човека не са изобщо споменати – текстове също наситени с много теолого-философска лексика. Преславският превод на „Богословието“ не се споменава и по-нататък, когато се разглежда значението на Йоан Екзарх за развитието на средновековната философска терминология. Говори се единствено за Шестоднев, въпреки че „Богословието“ също е включено в привлечения като източник терминологичен речник на Йоан Екзарх от 2019 г. Вж. също и Автореф., с. 20.

NB: В приложение от 12 страници към становището надлежно са описани многобройните грешки, неточности и пропуски, които дисертантката е допуснала както в историческия дял, така и в частта, разглеждаща съвременната българска философска терминология. Приложението е достъпно на всеки, който иска да се запознае с него, в канцеларията на ИБЕ.

Поради наличието на немалко примери за термини-фразеологизми и такива, образувани в резултат на морфологично-синтактично терминообразуване, добре би било да има отделна част за фразеологията в българската философска терминология (в утвърдения в езикознанието смисъл на този термин), както и такава за терминологичната субстантивация.

Заклучението (с. 179-181) само резюмира съдържанието и общите положения в труда, без да синтезира по-задълбочени изводи на ново равнище на обобщение.

Авторефератът мултиплицира грешките и неточностите, допуснати в труда. Той отразява проблемите, които кандидатката е срещнала при разработката на зададената ѝ тема.

Въз основа на изложените критични бележки по съдържанието и изпълнението на дисертацията мога да кажа, че първият лингвистичен анализ на българската философска терминология в българското езикознание не осъществява заложените цели и задачи на задоволително научно равнище, проследявайки началните стъпки във формиране на българската философска терминология в преводната богословска книжнина от периода IX–XIV в. и представяйки основните структурно-семантични видове философски термини със

значителни грешки, неточности и пропуски. Заявените приноси по първите три пункта не са реализирани в максимална степен.

Що се отнася до заявеното достижение в четвъртия пункт, връзката на българската философска терминология с гръцкия и латинския език, а също с европейските езици и някои източни езици е отдавна известна и установяването ѝ не е принос на това изследване.

Досежно петия деклариран принос, никъде в дисертацията не видях експлициран теоретичен модел за анализ и класификация на понятията от областта на философията.

Предвид факта, че с малки изключения в труда никъде не се указват дефинициите на използваните термини, нито философската система, към която принадлежат или източникът, от който са ексцерпирани, в този си, бих казала, недороботен вид дисертацията няма как да бъде полезна за правилната употреба на философската терминологична лексика в официалните делови стилове, в публицистиката, в медиите и във всекидневния език.

Все пак предварителният списък от 2149 термини и терминологични словосъчетания може да се приеме за първа стъпка към създаването на философски терминологичен речник.

Дори беглият поглед върху предварителните публикации по темата на дисертацията е достатъчен, за да се види, че четирите самостоятелни статии на А. Христова от 2015-2017 г. почти изцяло се преповтарят една друга, различавайки се помежду си само по заглавие. Даже примерите, които се дават в тях, са съвсем еднакви, допуснатите грешки и неточности също (вж. бележките в приложението към становището). Набива се на очи и фрапиращата разлика между стила на писане в съавторските и самостоятелните публикации. В двете студии за разлика от самостоятелните публикации на кандидатката средновековната българска философска терминология е разгледана, както се полага, като се дават славянските наименования с гръцкия им еквивалент(и), а не се цитират по съвременните преводи на изследваните паметници.

Съавторската статия от 2012 г. практически съвпада с публикацията на английски език в MLSDV без приложението към нея. Различието е само в последните две страници на материала от изданието на СУБ, където са включени и терминологичните съчетания.

Самостоятелната публикация на дисертантката от същата (2012) година, четена като доклад на Научната конференция „Съвременни предизвикателства пред науката“, организирана от СУБ, прилича по-скоро на план-тезиси. В нея констативно се изброяват общи положения, без да се дават никакви конкретни примери. Има и някои неистинни твърдения. Например, за словообразователния модел със суфикса -ство се твърди, че е възникнал под влиянието на разговорната реч. Това не е вярно. Наставката -ство в старобългарски е един от формантите редом с -тель, които са характерни изключително за книжовната реч и не са свойствени за народната. Най-широко разпространение има суфикс -ниє, сложен от А. Христова в графата „и други“ редом със суфикси като -ьда и -тва, с които се образуват затворени множества думи.

В заключение, предвид многобройните констатирани грешки при изпълнението на зададената тема, системно проявяваното некоректно отношение към използваните източници, неумението за прилагане на научната методика и в резултат на всичко това незадоволителното справяне с възложените задачи и непостигането на поставените цели не намирам основание да дам положителен вот за кандидатката А. Христова. Гласувам с НЕ.

Дата 07.10. 2020

Изготвил становището: доц. д-р Татяна Илиева
(подпис)